

Барко В.В.,
кандидат педагогічних наук, старший дослідник,
провідний науковий співробітник
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного
інституту МВС України

Барко В. І.,
доктор психологічних наук, професор;
головний науковий співробітник
лабораторії психологічного забезпечення
Державного науково-дослідного
інституту МВС України

СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ВИВЧЕННІ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРАЦІВНИКІВ ПОЛІЦІЇ

В умовах війни постає необхідність вдосконалення інструментарію, який застосовується з метою психодіагностичного вивчення персоналу поліції. Зростає потреба у розробці й оптимізації методів дослідження психологічної готовності особи до дій в особливих умовах, здійснення ефективного добору персоналу і призначення на посади Національної поліції України [1].

Теоретичним підґрунтям такої оптимізації методів дослідження особистості може стати реалізація системного підходу, який:

А) ґрунтується на конвергенції біогенетичних і соціокультурних теорій дослідження особистості (згідно з концепціями ортогенезису і теорії інтегральної індивідуальності С. Максименка, В. Мерліна), відповідно до яких усі природні та соціальні якості в людині щільно пов'язані. Індивідуальні та особистісні риси не протиставляються, а здійснюється пошук механізмів їх координації і субординації. Так, ми розглядаємо індивідуальність як унікальну, неповторну, автономну біосоціальну систему, що саморозвивається і

саморегулюється; включає в себе багатомірні і багаторівневі зв'язки, що охоплюють ієрархічно підпорядковані властивості всіх ступенів розвитку матерії – фізичних, біохімічних, фізіологічних, соціально-групових та суспільно-історичних [2]. Зважаючи на неоднорідність характеристик інтегральної індивідуальності, можливо уявити її трирівневу структуру. Нижній рівень – біологічний базис, який складається з формально-динамічних ознак – стать, темперамент, задатки тощо. Другий рівень – предметно-змістовні якості, які включають в себе риси характеру, здібності, типи особистості, стильові характеристики діяльності. Третій, верхній рівень – духовно-світоглядні характеристики, власне особистісні властивості (спрямованість, цінності, переконання, установки). За такого підходу, індивідуальність – це продукт злиття соціального і біологічного в індивідуальному розвитку людини, який спрямовує розвиток індивіда, особистості і суб'єкта, стабілізує його, пов'язує властивості і є важливим чинником життєстійкості. Особистість є складовою індивідуальності, її характеристикою як суспільного індивіда, об'єкта і суб'єкта історичного процесу. Якщо особистість – це вершина усієї структури людських властивостей, то індивідуальність – це глибина особистості і суб'єкта [2].

Б) зважає на доцільність поєднання позитивних сторін номотетичного й ідеографічного підходів у дослідженні особистості. Номотетичний напрям у психології означає вивчення загальних (спільних) закономірностей психічної діяльності людини. Теоретично з такий погляд на особистість до певної міри виправданий, але на практиці він не завжди корисний. У роботі психолога з конкретними людьми необхідний також ідеографічний, індивідуально-особистісний підхід, який пояснює наявність різних індивідуальних властивостей у людей, які виховані в одній культурі, але по-різному проявляють себе при виборі професії, друзів, сфери інтересів, способів соціальної активності. Не випадково, прихильник ідеографічного підходу Г. Олпорт розмежовував *загальні рис та індивідуальні*. Перші включають будь-які характеристики, властиві людям у межах даної культури. Це категорія рис, що унікальна для кожної конкретної людини, вони найточніше відображують її особистісну

структуру. Згідно з Олпортом, особистість адекватно можна описати лише шляхом вимірювання її індивідуальних рис, з використанням таких методів, як клінічний опис випадку, щоденник, листи та ін. [3].

В) підтверджує доцільність побудови діагностичного інструментарію на базі *ортогональних моделей* особистості. Першу таку модель надав К. Юнг, який описав інтроверсію та екстраверсію - найважливіші типологічні характеристики індивідуального типу реагування. Юнг також розглядав ще чотири полярні психічні функції (мислення-почуття; сенсорні відчуття-інтуїція), розробив варіант ортогональної моделі особистості і типологію індивідуальних особливостей. Г. Айзенк запропонував свій варіант ортогональної схеми, який також є дихотомічним: інтроверсія - екстраверсія, нейротизм, протиставивши нестійкий, невротизований тип сталому, стабільному і створив нову типологію індивідуальних властивостей людини.

Ортогональні моделі особистості відображують фундаментальні закони всесвіту. У природі всі організовані структури в значній мірі підкоряються закону симетрії. Тому використання ортогональних моделей особистісних властивостей цілком виправдано, оскільки вони протиставляють протилежні, сильно виражені характеристики і дозволяють орієнтуватися в складному світі індивідуальних властивостей людини.

Згідно з ортогональними моделями, тип реагування в значній мірі визначається типом вищої нервової діяльності. Сучасна ортогональна типологія починається з конституційно заданих властивостей, продовжується в індивідуально-психологічних і особистісних особливостях, вона може бути представлена схемою, в якій фундаментальні ортогональні ознаки інтроверсії - екстраверсії і тривожності – агресивності доповнені протиставленими одна одній ригідністю - лабільністю і сензитивністю - спонтанністю. Численні дослідження підтвердили важливе значення вроджених властивостей у формуванні особистості і показали, кожна людина притаманним їй способом сприйняття вибирає і освоює певну інформацію. Дослідники вважають, що в основі такого індивідуально-окресленого стилю сприйняття, переробки і

відтворення інформації про пізнаваний світ, лежить так звана *провідна тенденція*, яка пронизують всі рівні особистості: найнижчі, біологічні; характерологічну структуру, а також найвищі рівні особистості, якими є соціальна спрямованість і ієрархія цінностей людини [2].

Поняття «провідна тенденція» більш ємне і динамічне, ніж «риси», «властивість», «стан»: воно їх усіх об'єднує, це ніби узагальнена риса. Дана дефініція включає в себе і умови формування певної особистісної властивості, і саму властивість, і predisпозицію до того стану, який може розвинути під впливом середовища. Наприклад, підвищена тривожність як конституційна властивість веде до формування підвищеного рівня тривожності як індивідуально-особистісної риси і легко переростає в стан тривоги при несприятливій ситуації.

Ми дотримуємось позиції, згідно з якою «особистість» слід розуміти як цілісне утворення, відкриту зовнішньому досвіду саморегулюючу систему, в якій на всіх рівнях проявляється провідна тенденція, що надає індивідуальне забарвлення таким структурним компонентам, як мотиваційна спрямованість, емоційна сфера, стиль мислення і спосіб спілкування. Якщо трактувати особистісний конструкт, ґрунтуючись на провідних тенденціях, то з'явиться той стрижень, який надає індивідуальний стиль всім особистісним аспектам. Базові характеристики темпераменту (характеру), виявлені відповідними тестами, знайдуть своє продовження в індивідуальних і особистісних особливостях, виявлених іншими методиками, зверненими до більш високих рівнів розвитку особистості. Саме провідні тенденції лежать в основі спонтанної, непередбачуваної поведінки в складних ситуаціях і в стресі.

Можливо підсумувати, що розглянуті підходи дозволять збільшити точність психологічного діагнозу. Використання системного підходу, ортогональних моделей дозволяє психологу підбирати оптимальні діагностичні методики і за результатами їх використання доповнювати і уточнювати отримані результати щодо оцінки і вимірювання індивідуальних особливостей особи. Власні дослідження показали, що адаптовані україномовні варіанти зарубіжних

методик, які засновані на ортогональних моделях, мають високі показники критеріальної валідності і ретестової надійності. Так, наприклад, комплексне використання Індивідуально-типологічного опитувальника (ІТО), Опитувальника Великої П'ятірки (ОВП), «Міні-Мульт» дають можливість швидко визначити типологічні особливості поліцейського (екстраверсію, нейротизм, ригідність, лабільність), встановити тип реагування (провідні тенденції), характерологічні властивості (сумлінність, поступливість, відкритість досвіду), причому між шалами зазначених опитувальників виявлено значущі кореляційні зв'язки, що уможлиблює підтвердження (або заперечення) отриманих психологом результатів і збільшення точності прогнозу і ефективності діяльності персоналу. Названі методики реалізують номотетичний психодіагностичний підхід, дозволяють ранжувати респондентів за рівнем розвитку певної психологічної властивості, визначати більш і менш придатних осіб тощо. Посилити прогностичну точність діагнозу можливо за рахунок використання методів ідеографічного дослідження особистості, які дозволять визначити деякі унікальні психологічні особливості людини (наприклад, проєктивні тести Г. Роршаха і Л. Сонді).

Список використаної літератури

1. Про Національну поліцію: Закон України від 10.12.2015 № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України. 2015. № 40–41 (від 09.10.2015). СТ.379. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19> (дата звертання 21.01.2019).
2. Барко В.В., Барко В.І. *Психологічне вивчення індивідуальних особливостей працівників Національної поліції України з використанням адаптованого зарубіжного психодіагностичного інструментарію (за заг. ред. доктора психологічних наук, професора О.О. Євдокімової) : монографія*. Харків : Факт, 2022. 272 с.
3. Allport G.W. (1981). *Personality and Social encounter. Selected essays*. Chic., L.:Univ. of Chic. Press. 388 p.